

De trekvaart van Den Haag naar Loosduinen en het Westland

In de 17e en 18e eeuw dankte de Republiek zijn welvaart en macht aan de bloeiende internationale handel en scheepvaart. Schepen vervoerden goederen van en naar markten in binnen- en buitenland, terwijl binnenvaartschepen, pakschuiten en trekschuiten zorgden voor transport tussen de vele steden en dorpen van de Republiek. De aanleg van bevaarbare kanalen was van cruciaal belang voor de economische groei van Den Haag. Reizigers die Den Haag naderden, deden dat veelal over water met de trekschuit. Ze werden verwelkomd in een stad met grachten. De residentie was opgedeeld in vijf grachtenkwartieren. In het westen lag een kwartier met de Groenmarkt, nu bekend als de Grote Markt. Vanuit hier vertrok een trekschuit richting Loosduinen, Honselersdijk en andere dorpen in het Westland. De vaarverbinding diende zowel voor het vervoer van goederen als voor passagiers en speelde een essentiële rol in de regionale economie.

Dit artikel werpt een fascinerende blik op de geschiedenis en het erfgoed van de trekvaart in deze regio. Het ontstaan van de vaarroute toont tevens de nauwe banden tussen Den Haag en het huis Oranje-Nassau, dat een belangrijke rol speelt bij de totstandkoming van de vaarverbinding met het paleis Honselersdijk. De familie laat hiermee hun sporen na op de infrastructuur van de residentie. Het artikel vertelt over een tijd waarin de stadhouders en regenten een cruciale rol spelen in regionale machtsverhoudingen in het gebied en over prachtige buitenhuizen met fraai aangelegde tuinen, een plek waar de elite van de Republiek vermaak en ontspanning zoekt tijdens de zomermaanden. Maar het vertelt ook over de uitdagingen waar Den Haag mee kampt om haar vervuilde grachten te doorspoelen zonder de luxe van een natuurlijke rivier die dat voor haar doet. Daarmee gaat het verhaal van de vaart richting Loosduinen verder dan alleen een beschrijving van deze waterweg, als route voor de land- en tuinbouw, zoals deze in Den Haag bekend staat. Langs de trekvaartroute zijn nog steeds historische objecten te vinden die herinneren aan het trekschuitvervoer. Delen van de route zijn gedempt, maar bepaalde delen van de vaart ook niet. Er zijn nog enkele oude boerderijen, een enkele herberg, wat molens, gemalen en buitenhuizen. In de straatnamen komt de geschiedenis terug. Het passeert allemaal de revue. Laten we bij het begin beginnen.

Watercirculatie

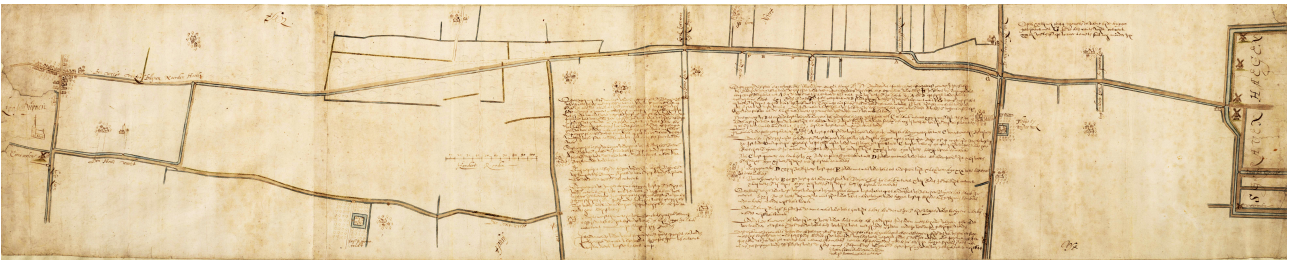
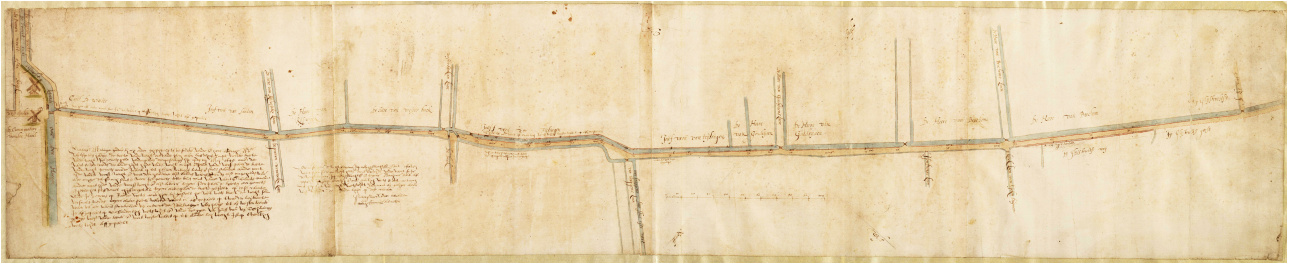
Den Haag was verdeeld in vijf grachtenkwartieren. In het westen bestond het havenkwartier uit de Groenmarkt (nu Grote Markt), Raamstraat, Raamsloot tot aan de Burggracht (Anthonisburgwal), de Warmoesstraat (nu Boekhorststraat), later de Luthersche Burgwal en de Pavilloensgracht. De havenkwartieren waren ontwikkeld met grachten om havens aan te leggen voor vracht- en beurtschepen en om bouwterrein te creëren. Het gebied bestond eigenlijk uit een aantal eilanden, waardoor Den Haag een echte waterstad was. Via de Lutherse Burgwal kon men bij de Groenmarkt komen. Dat kon beter en dat gebeurde dan ook met de trekvaart die aangelegd werd.

De zandvaart

Het verhaal van de trekvaart naar het Westland begon in het begin van de 17e eeuw, toen grondeigenaren in het westelijke gebied van Den Haag een vergunning aanvroegen bij het Hoogheemraadschap Delfland voor de aanleg van een zandvaart. Door de aanleg van de vaart kon men vanuit het Westen gemakkelijker de stad bereiken via het water, waardoor voedsel dat ten westen werd geproduceerd, eenvoudiger naar de stad kon worden vervoerd. De plannen veroorzaakten zorgen bij Delft, vanwege mogelijke vervuiling van het water dat essentieel was voor de bloeiende bierindustrie in de stad. Delft, bekend als een bierstad, was afhankelijk van grote hoeveelheden schoon water van hoge kwaliteit voor de bierproductie. De zorgen waren gegrond, gezien de groei van Den Haag, waarbij de grachten niet alleen dienden als riolering, maar ook fungeerden als vuilstortplaats vanwege het ontbreken van een afvalophaaldienst. De grachten waren een bron van infecties en ziektes. Als het water in de omgeving van Delft vervuild zou raken door de verbinding met de vieze grachten van Den Haag, zou dit een ernstige impact kunnen hebben op de productie en kwaliteit van het bier in Delft.

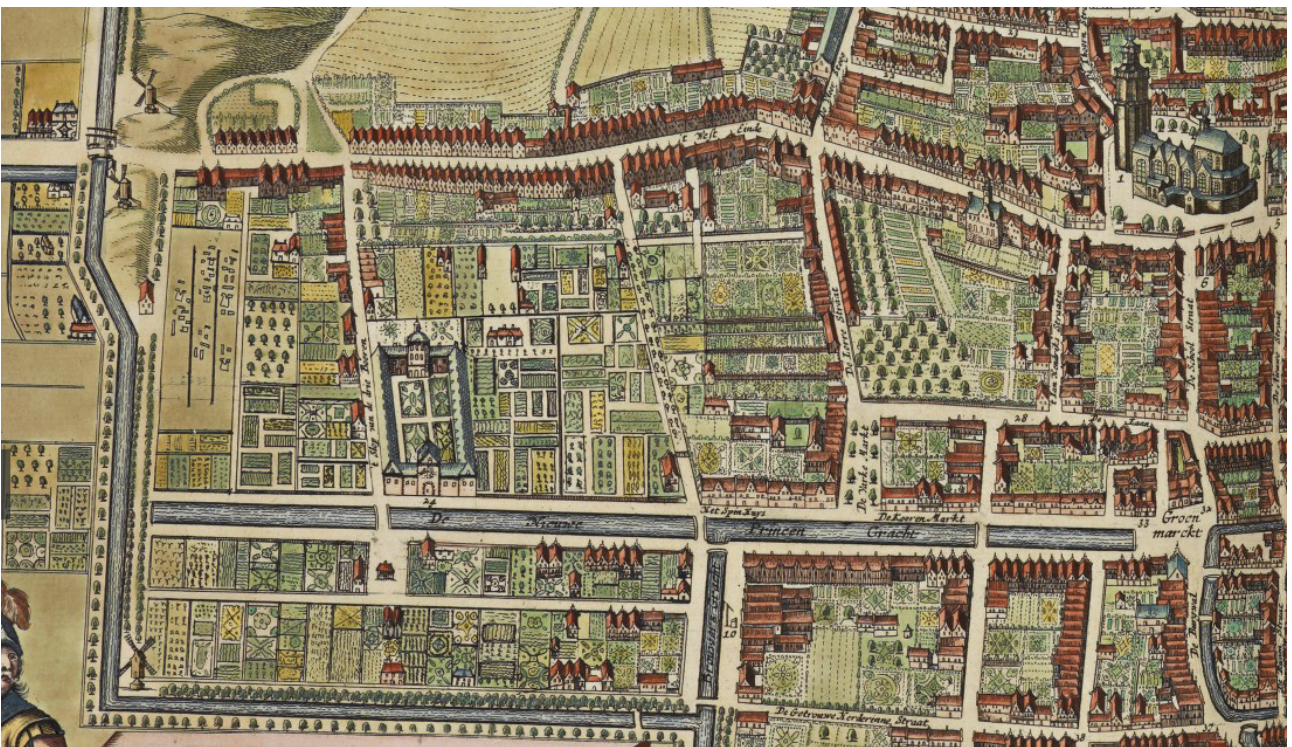
Het Hoogheemraadschap Delfland deed concessies aan Delft en uiteindelijk, tien jaar later, ging het project van start (1622). De waterweg, bekend als de Loosduinsevaart, werd gegraven naast de Loosduinse Weg, door oud duingebied. Deze waterweg, die vanuit de belangrijkste toegangsweg vanuit het Westen van Den Haag, het Westeinde, richting Loosduinen liep, begon bij de Westmolens als zandvaart. Zand was cruciaal voor het ophogen van de grond voor de bouw en kades. Vandaar dat het afgegraven zand werd op boten geladen, waarbij de stad voor elke boot met vracht een vastgesteld bedrag

betaalde. Zo werd de Amsterdamse Veerkade aan de zuidkant van de stad aangelegd met zand uit deze vaart.

Afb. 1 twee kaarten van de landmeter P.F. van der Sallem, z.gr. 1296 en z.gr. 1298Haags Gemeentearchief

Tegelijkertijd met de plannings- en graafwerkzaamheden, die decennialang met horten en stoten vorderden werden er plannen gemaakt voor de aanleg van de Prinsegracht.

Afb. 2 Atlas de Wit, pagina 49, stadsuitleg Prinsegracht, KB

Een belangrijk motief bij de aanleg van de Prinsegracht was het bevorderen van de doorstroming van het Haagse water. De verbeterde watercirculatie zou de vieze grachten doorspoelen. De bestaande waterwegen, zoals het Spui en de Beek, waren bij lange na niet genoeg om het water in beweging te houden. De Prinsegracht begon bij de Groenmarkt of Grote Markt en eindigde bij de singelgrachten.

Afb. 3 Kaart van de stadsuitbreiding Prinsegracht van de landmeter P.F. van der Sallem, Haags Gemeentearchief, z.gr. 0943

Stadsuitbreiding

De Prinsegracht werd een zeer ambitieuze 17e-eeuwse stadsuitbreiding, waardoor een luxueuze woonwijk kon worden aangelegd. Het was de bedoeling dat het een deftige straat zou worden, waar vooraanstaande families hun woonhuis hadden. De huizen moesten voldoen aan allerlei welstandseisen, zoals schoonheid, uniformiteit, statigheid, een bepaalde hoogte en een bepaalde breedte.

De gracht is vernoemd naar stadhouder Frederik Hendrik (1584-1647), de prins van Oranje. Vandaar de naam: Prinsegracht. Via deze gracht kon men met de boot naar zijn paleis in Honselersdijk varen. Een Franse tuinarchitect was verantwoordelijk voor de aanleg van de tuinen, en duizenden bomen werden via deze gracht naar het paleis gebracht. Het was als een klein Versailles.

De Prinsegracht was een van de omvangrijke bouwprojecten in het centrum van Den Haag, waar Frederik Hendrik een hand in had. Nog altijd staan er een aantal chique panden, zoals Huis Dedel, een rijksmonument gebouwd in 1642 in de stijl van het Hollands Classicisme. Het heeft een rijke geschiedenis als eigendom van de burgemeestersfamilie Dedel en onderging een uitgebreide restauratie tussen 2018 en 2022, gesteund door de Provincie Zuid-Holland. Het interieur omvat opmerkelijke elementen, waaronder schilderijen van Jacob de Wit en een rococo-trappenhuis.

Afb. 4 Op Prinsegracht 15 zit het Design Museum Dedel

Het doel van de Prinsegracht als chique gracht waar welgestelden zouden wonen, werd niet bereikt. De rijke Haagse notabelen wilden liever elders in het centrum wonen. Tot de 19e eeuw kon het gebied binnen de singelgrachten nog gebruikt worden voor de bouw van huizen en bedrijven. De stadsuitbreiding verliep hier uiterst langzaam. Verder richting de singelgracht zijn nog een aantal fraaie 18e-eeuwse woningen te vinden, en aan het einde is het Hofje van Nieuwkoop. Dit hofje werd later in de 17e eeuw (1657) gebouwd door een

van de rijkste inwoners van Den Haag, Johan de Bruijn van Buijtewech, Heer van Nieuwkoop en Achttienhoven, voor arme weduwen op zijn tuinen aan de Warmoesstraat. Het hofje werd ontworpen door architect Pieter Post en was destijds met 60 huisjes het grootste in Nederland.

Afb. 5 Het Hofje van Nieuwkoop aan de Prinsegracht en is een ontwerp voor Jacob de Riemers Beschrijving van 's-Graven-hage. Het maakt deel uit van de prentencollectie met identificatienummer "A3-13" en is gemaakt door G. van Giessen rond het jaar 1729.

Veelzeggende namen

Eeuwenlang was dit deel van de stad een levendig handelscentrum voor landbouwproducten zoals bier, groenten, fruit, graan, varkens en boter. Dat begon al bij de Groenmarkt (Grote Markt) en de boterwaag.

Afb. 6 Paulus Constantijn La Fargue, De Grote Markt, 1760, The National Gallery, Londen

De Brouwersgracht, die toegang biedt tot het noordelijke deel van Den Haag, komt uit op de Prinsegracht. De naam van deze gracht is afgeleid van de handelsactiviteiten die er plaatsvonden, net zoals voor veel gebouwen en pleinen in de stad geldt. Even verderop aan de Prinsegracht staat een monumentaal pand in de Hollandse classicistische stijl, het Korenhuis. Dit huis ontleent zijn naam aan graan en graanproducten, die er verhandeld werden en een cruciale rol speelden in de voedselvoorziening van de stad en haar omgeving. Naast deze korenmarkt bevindt zich een plein, de Varkensmarkt, ooit het centrum van de handel in varkens en een belangrijk knooppunt voor de vleeshandel in de stad.

Afb. 7 Tekening G. van Giessen, rond 1729, toont het Korenhuis aan de Prinsegracht, gelegen tussen de Varkenmarkt aan de linkerkant en de Korte Beestenmarkt aan de rechterkant. In het midden bovenaan cartouche: Haagse ooievaar en 1666, gr. A 100

Intussen vorderen de werkzaamheden aan de Loosduinse Vaart en in 1642 was de vaart klaar. Dat was zo'n dertig jaar nadat het initiatief ervoor was genomen, ongeveer tegelijkertijd met de Prinsegracht werd de vaart opgeleverd. De landmeter brengt het gebied in kaart. Er wordt een enkele detailkaart gemaakt en contracten worden gesloten met grondeigenaren. Op de kaarten zijn de percelen van de diverse eigenaren met naam en toenaam genoemd. Duidelijk wordt waar de bruggen komen (aangegeven met een blokje) en waar het jaagpad is (in rood op de kaart, zie afb.1).

En opnieuw zijn er in het straatbeeld van tegenwoordig veelzeggende namen die getuigen van de oude buitenplaatsen die hier stonden, zoals de Beeklaan, vernoemd naar de Westerbeek die hier stroomde. Langs die beek stond Kasteel Westerbeek, een middeleeuws kasteel dat in deze tijd werd omgebouwd tot een buitenverblijf. Op een afbeelding is te zien hoe een praam wordt voortgeboord en getrokken langs het kasteel, een typisch Westlands schuitje onderweg met goederen naar Den Haag.

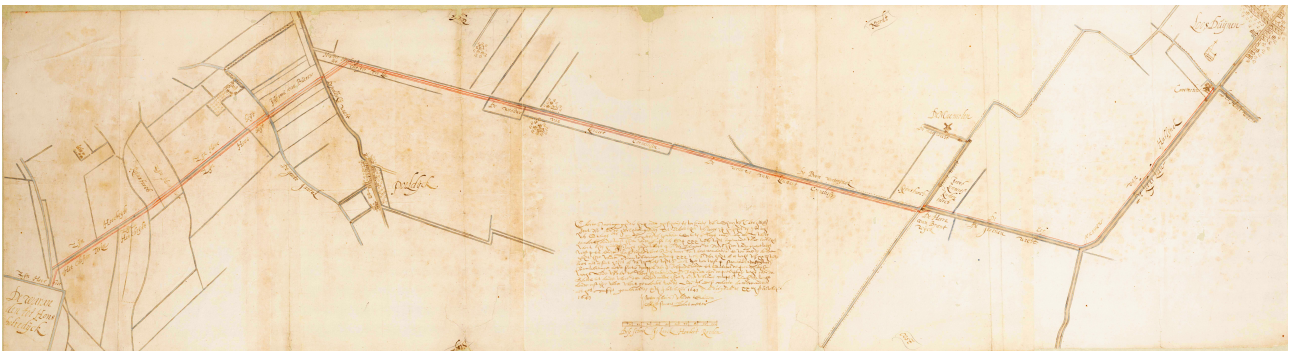

Afb. 8 't Huis te Westerbeek.' 'G.v. Giessen del. / J.C. Philips fec. direx. R. Boitet Excud. Cum Privil'. Op de vaart wordt een schuitje voortgetrokken.

Voor de aanleg van de Loosduinse Vaart konden tuinders via deze beek, zij het met een omweg, hun groenten en fruit naar Den Haag vervoeren. Nu de route van Loosduinen naar Den Haag is gegraven, kunnen de tuinders makkelijk direct de Grote Markt bereiken. De vaart speelde een cruciale rol in de verbinding tussen de twee gebieden en droeg bij aan de economische ontwikkeling van Loosduinen. Het bracht niet alleen goederen en mensen naar de stad, maar diende ook als een belangrijk handelskanaal dat de groei van de lokale economie stimuleerde. Maar het verhaal is nog niet af.

Nieuwe Vaart

In 1643 werden plannen gesmeed om de bestaande vaart uit te breiden naar het paleis Honselersdijk van stadhouder Frederik Hendrik. Deze uitbreiding, grotendeels gefinancierd door de stadhouder zelf met opbrengsten van de zilvervloot, werd snel uitgevoerd. De vaart diende als een verbindingsweg naar het paleis, gelegen tussen Poeldijk en Naaldwijk, en werd verbreed en aangepast voor gebruik als trekvaart. In 1645 werd een nieuw kanaal genaamd "De Nieuwe Vaert" gegraven, dat uiteindelijk tot aan het paleis reikte. De stadhouder kreeg toestemming om de rivier de Gantel te doorkruisen voor deze waterweg. Omdat een straatweg financieel niet haalbaar was, werden aanzienlijke investeringen gedaan om het hof in Honselersdijk bereikbaar te maken via deze vaarweg. Voordat het kanaal werd gegraven, moest grond worden aangekocht. Een kaart in het Oude Archief van Den Haag toont de geplande route van Loosduinen naar Honselersdijk, inclusief jaagpaden en stenen bruggetjes, gemaakt door landmeter P.F. van der Sallem.

Afb. 9 De kaart van van der Sallem, een vaart te maken langs de weg van Loosduinen langs de Boomwatering tot aan Honselersdijk. De kaart werd gemaakt voor de werkzaamheden in 1643. In 1645 was de vaart klaar.

Trekvaart

De vaarweg tussen Den Haag, Loosduinen en omliggende dorpen werd gebruikt als trekvaart, een openbaar vervoersverbinding waarbij een schuit voortgetrokken werd door een paard. Er was een geregelde dienstregeling, maar het aantal vaarten was veel geringer dan op de vaarten naar Delft en Leiden. Het betrof hier dan ook een regionale verbinding. De eigenaren van de buitenhuizen zullen niet de voornaamste klanten zijn geweest van de trekvaart, maar eerder bezoekers van de buitens, dorpsbewoners, handelaren en mogelijk zelfs mensen die van zee afkwamen en zo naar Den Haag wilden reizen.

TREK-SCHUYTEN.
VAN 's GRAVENHAGE.

OP Leyden 's morg. ten 5, 7, 9 en half 11
uuren, 's nam ten half 1, half 3, half 5
en half 7 uuren: de Marktschuyt 's midd. ten
half 2 uuren.

Op *Haarlem* Vrydags 'smorgens ten half
9 uuren met Goederen en Passagiers, by het
Armhuis.

Op *Amsterdam* alle dagen 's nam. ten half
4 uuren van de Veerkaay.

Op *Utrecht* Dond. en Saturd. 's nam. ten half
4 uuren een Marktschuyt van 't Voorfpuy.

Op *Gouda* Dingsd. 's morg. ten half 9 uuren
een Marktschuyt van 't Voorfpuy en 's Winters
om en. Van

(101)

Van 's Gravenhage op *Schiedam* s' Maand.
'smidd. ten 3 uuren een Marktschuyt van de
Paviljoensgragt. Als ook een Vryd. 'smorg.
ten 5 uuren van de Veerkaay, die ook Goede-
ren op *Delft* meede neemt.

Op *Delft*, van den 1 April tot den 30 Sept.
's morgens ten half 6, half 7, half 8, half 9,
half 10 half 11 en half 12 uuren; 's namidd.
ten half 1, half 2, half 3 half 4 ten 4 uuren,
half 5, half 6, half 7 en 7 uuren; van den
1 Octob. tot den 31 Maart 's morgens een uur
later tot 's avonds ten 7 uuren. De Markt-
schuyt alle dagen 'smorg. ten 9 uuren van de
Veerkaay.

Boven; Afb. 10 De Nieuwe Princelyke Haagsche Almanach 1769, p.100 en 101, hiernaast afb. 11 verzoek van de schipper Meurs, Haags Gemeentearchief

De trekvaart vereiste een uitgebreide infrastructuur. Dit omvatte onder andere verharde jaagpaden, bruggetjes, tolhekken en speciale trekschuiten. De financiering werd verzorgd door het lokale bestuur, belanghebbenden en de stadhouder. Om de kosten te dekken werd er tol geheven op de weg naar Loosduinen, waarvoor tolhekken werden geplaatst. Ook de jaagpaarden die de schuit voorttrokken werden aangeslagen.

Edele Ed. Achtbaere Heeren Schout
Burgmeesteren en Regeerders van
St Gravenhage,

De... heeft met bijzondere aandacht... (The rest of the handwritten text is illegible due to blurring and cursive script.)

Verzoek van de schipper

In het Haags Gemeentearchief is een verzoek van Pieter Huijbertsen van Meurs om als schipper te mogen varen op de veerschuit van Den Haag op Loosduinen en omliggende dorpen. Hij richt zich tot de schout, burgmeesters en regeerders van Den Haag; Pieter Huijbersen van Meurs vraagt in een formeel verzoek aan de autoriteiten van Den Haag om toestemming om als reguliere veerschipper te varen tussen Den Haag, Loosduinen, Poeldijk, Honselersdijk en Naaldwijk. Hij stelt voor om op bepaalde uren heen

en weer te varen, afhankelijk van het seizoen, en biedt ook een tariefsysteem aan voor passagiers en vracht. Als er echter te weinig passagiers zijn om een minimale vracht op te leveren, stelt hij voor dat de passagiers een hoger tarief betalen of wachten tot er meer passagiers zijn.

Overigens was het gebied anders begrensd dan tegenwoordig. Tot de vorming van de gemeente Loosduinen in 1811 hoorde een deel van Loosduinen tot Monster en het andere deel bij Den Haag. De huidige Beeklaan fungeerde tot 1903 als grens tussen de gemeente Loosduinen en Den Haag, waarna de grens werd verlegd.

Herberg Vinkenburg - Vink

In het landelijke gebied tussen Den Haag en Loosduinen stonden enkele boerderijen en huizen. Op de hoek van de Beeklaan en de Loosduinseweg bevond zich oorspronkelijk een herberg genaamd Vinkenburg, later bekend als De Vink. Deze herberg speelde een belangrijke rol in de regio. Vanuit hier werd de administratie verzorgd voor zowel de trekschuit als voor de diligence tussen Den Haag, Loosduinen, Naaldwijk, Poeldijk, Honselersdijk en later zelfs Monster en 's-Gravenzande.

Dit was in de 19de eeuw ook het gebied van de Loosduinse School, kunstenaars van de

Haagse School die in dit gebied werkten en woonden en zich aangetrokken voelden door de ongerepte natuur. Het waren niet de minste; Willem de Zwart, George Hendrik Breitner en Johannes Evert Hendrik Akkeringa. Roeilust, een recreatieoord waar men roeiboten kon huren lag hier vlakbij, en het artiestenkoffiehuis van Bart Snoek bevond zich ook aan de Beeklaan.

Afb. 12 W. de Zwart (1862-1931, Langs de Loosduinsevaart, tegenover de Beeklaan, dobberen rustig de roeiboortjes nabij de uitspanning Roeilust, 1890, Haags Gemeentearchief kl. A 481.

Terug naar de trekvaart. Het onderhoud van de trekvaart en de bijbehorende infrastructuur vergde voortdurende inspanningen. Kades, bruggen, jaagpaden en het kanaal zelf moesten regelmatig worden onderhouden en uitgebaggerd. Dit onderhoud bracht aanzienlijke kosten met zich mee en leidde soms tot geschillen tussen de belanghebbenden. Zo ontstonden er bijvoorbeeld conflicten tussen Delft en Den Haag over het onderhoud van de 'Nieuwe Vaart' en waterbezwaar.

Buitenplaatsen

De trekvaarten speelden ook een rol in de opkomst van buitenhuizen. Rijke stadsbewoners lieten luxe buitenplaatsen aanleggen buiten de stad, vaak langs het water of in de binnenduinrand. Men kon hier genieten van schoon drinkwater en frisse lucht, ver weg van de stank van de stad. Na de aanleg van de vaart nam het aantal buitenplaatsen in de regio aanzienlijk toe. De welgestelde burgers ontvluchtten de stad en kozen in de zomer voor de strandwal als toevluchtsoord. De buitenhuizen werden aan de kant van de trekvaart geplaatst, met een lange opvaart voor boottoegang. De eigenaren waren er vooral in de zomer te vinden. De verhuizingen die heen en weer plaatsvonden konden zowel per koets als schuit vanuit Den Haag gebeuren. De lusttuinen van deze buitenhuizen waren indrukwekkend en dienden als statussymbool, met tuinmanswoningen, theekoepeltjes, oranjerieën, koetshuizen en vijvers. De meeste buitenplaatsen zijn hier verdwenen. Het gebied is opgeslokt door de grote stad. Vaak komen de namen van de buitens nog wel terug in de straatnamen. De trekschuit

voer van Den Haag naar Loosduinen langs Westcamp, Valkenbos (Beeklaan), Leijenburg (Loosduinseweg/Leijweg), Oud Eik En Duinen, Oud Rosenberg en Rusthoek (nu bij de Buitentuinen). Het rustieke Oud Rosenberg is nu onderdeel van Parnassia.

Afb. 13 Oud Rosenberg

Ockenburgh: Een Toevluchtsoord van Welgestelden

De voormalige buitenplaatsen langs de Loosduinse Vaart geven nauwelijks meer een beeld van het verleden, maar gelukkig kunnen we dankzij honderden vrijwilligers nog steeds het buiten Ockenburgh in Loosduinen bezoeken. Dit landgoed, oorspronkelijk gesticht door Jacob Westerbaen in de 17e eeuw, groeide uit tot een monumentaal landhuis omringd door een prachtig park. Westerbaen, een arts en dichter, beschreef zijn 'kleyn paleis' poëtisch in 'Arctoa Tempe' en wordt geprezen als grondlegger van fruitteelt en tuinbouw in de regio. Langs de weg bij Ockenburgh werd vroeger tol geheven op de Oorberlaan en de Beeklaan op de hoek van de Loosduinseweg, die oorspronkelijk voet- en karrensporen waren, gemarkeerd met 'hinderpalen' vanwege het uitgestrekte duingebied en het mulle duinzand.

Korenmolen, abdij en abdijkerk

We vervolgen onze reis en stappen aan boord van de trekschuit die via de Nieuwe Vaart naar Paleis Honselersdijk vaart. Het paleis bevindt zich tussen Poeldijk en Naaldwijk. De trekvaart lie vlakbij het molenaarshuis en de korenmolen bij de Margaretha van Hennebergweg. Het is dichtbij de eeuwenoude Abdijkerk van Loosduinen.

Afb. 14 Gezicht naar het dorp Loosduinen. Prenten A3-18 Giessen, G. van ca. 1729 penseel in grijs, HGA004300757

Loosduinen, een belangrijk religieus en cultureel centrum in de middeleeuwen, kent een rijke geschiedenis doorspekt met legendes. Eén van deze verhalen vertelt over de gravin van Henneberg, die volgens de legende op Goede Vrijdag van 1276 in Loosduinen beviel van 366 welgeschapen kinderen, zo klein als muizen, als goddelijke straf na een spottende opmerking over een bedelares met een tweeling. Dit verhaal zette Loosduinen op de kaart als bedevaartsoord voor vruchtbaarheid en kinderwense. De weg waarlangs de trekvaart loopt, voorheen bekend als de Lozerlaan is naar gravin Henneberg genoemd. Hedendaags ligt de Lozerlaan elders, terwijl de Oude Lozerlaan de grens vormde tussen

de Uithofspolder en de Escampolder, wat veranderde bij de aanleg van Haagse nieuwbouwwijken Bouwlust en Vrederust.

Afb. 15. Vaart ano 2024 met de Korenmolen, historische schuiten, het molenaarshuis en de abdijkerk

De vaart maakt een bocht en loopt vervolgens parallel aan wat nu de Escamplaan is en vroeger de Groene Wech. Het jaagpad, dat aan de kant van de molen begon, loopt vervolgens naar de andere zijde van de trekvaart bij de percelen van Jacob Lenaert Roodenburch en de Heere van Brantwijk. Tegenwoordig vind je de vaart weer terug verderop richting Poeldijk als de Nieuwe Vaart naast de Nieuweweg, de N211. Ter hoogte van het oude Veilinghuis maakt de weg een knik en bij het buurtschap Rolpaal, een verwijzing naar een paal of balk die werd gebruikt om de touwen van de trekschuiten te geleiden zodat de schuit niet het land op werd getrokken bij de bocht. Hier is de N213. Nu komen we al snel bij het gebied dat Van der Sallem markeert als 'Zijn Hoochheijt', het grondgebied van stadhouder Frederik Hendrik. Vervolgens komen we uit bij Paleis Honselersdijk.

Honselersdijk

Echt indrukwekkend was het Paleis Honselersdijk. Hoe de trekvaart uiteindelijk bij het paleis kwam, is goed te zien op de prent van tekenaar Abraham Begeyn en prentmaker/ uitgever Abraham Bloteling (1684-1690). De prent is gemaakt tijdens het bewind van Willem III (1650 tot 1702). Willem III was stadhouder van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van 1672 tot 1702 en regeerde samen met zijn vrouw, Mary II, als koning en koningin van Engeland, Schotland en Ierland van 1689 tot aan zijn dood. Boven dit panorama zweven twee putti met een gekroond wapen in een lauwerkrans met de tekst "honi soit qui mal y pense". Het wapen werd gevoerd door prins Willem III (1650-1702) vóór hij in 1689 koning van Engeland werd. We vinden het ook terug op het raadhuis van Naaldwijk.

Afb. 16 Dit panorama toont Paleis Honselersdijk met symmetrisch aangelegde tuinen en bijgebouwen, gebouwd als jachtslot voor prins Frederik Hendrik, met een gekroond wapen van prins Willem III, vervaardigd door Abraham Begeyn en Abraham Bloteling circa 1684

Paleis Honselaarsdijk wordt omringd door symmetrisch aangelegde tuinen en bijgebouwen, waaronder stallen, parterres de broderie (perken met laag gehouden buxusslingers), een bloementuin, een fazanterie, een hertenweide, een boswachtershuis en een volièrre. De achtergrond toont duinen en de Noordzee. Aan de oostzijde is de trekvaart te zien.

Het paleis werd dus omringd door grote tuinen, ontworpen door de Franse tuinarchitect André Mollet, met exotische planten die veelal via de Prinsegracht en Loosduinse Vaart hierheen zijn vervoerd. Het diende als buitenverblijf en kunstgalerij, waarbij de kunstcollectie met vele Hollandse Meesters de status van Frederik Hendrik als vorst van Oranje onderstreepte.

De plek kent een oude geschiedenis. Oorspronkelijk stond hier het kasteel van de heren van Naaldwijk. Tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) verwierf Frederik Hendrik in 1612 het volledige eigendom van Karel van Aremborg's bezittingen voor 360.000 gulden. Hij werd eigenaar van de Hoge Heerlijkheid Naaldwijk. Gedurende de periode van 1621 tot 1631 onderging het kasteel een transformatie tot het Huis Honselaarsdijk. Naast het hoofdgebouw werden twee grote bijgebouwen opgericht, waaronder het Gastenkwartier, dat tegenwoordig nog bestaat als de Nederhof. Het Domeinkwartier en een deel van het Gastenkwartier werden gesloopt in 1756, gevolgd door het hoofdgebouw in 1815. De Nederhof kan nog bezocht worden. Hier is een kleinschalige zorgorganisatie gevestigd die een koffiehuis runt. De Nederhof is een U-vormig éénlaags gebouw met aan beide zijden een fronton met een aangelegde tuin. Als dit het bijgebouw is, hoe groot en indrukwekkend moet dan het paleis en de bijbehorende tuinen zijn geweest!

Afb. 17 Nederhof met beeld stadhouder Prins Frederik Hendrik

De roerige 17de eeuw

Het Paleis werd gebruikt voor regeringszaken en diplomatieke missies. In 1638 bezocht koningin-moeder Maria de' Medici de Republiek der Verenigde Nederlanden, waar ze gastvrijheid genoot op paleis Honselersdijk van stadhouder Frederik Hendrik. De Haagse schrijfster Bosboom-Toussaint schreef een historische novelle over deze periode, waarin ze feiten combineerde met fictieve verhalen. Maria de' Medici probeerde tijdens haar regentschap de vijandigheid tussen Bourbon Frankrijk en de Habsburgers te verminderen, onder meer door huwelijksdiplomatie. Haar bezoek aan de Republiek was een erkenning nog voordat de Vrede van Münster (1648) de Republiek formeel als soevereine staat erkende. Tien jaar eerder, in 1653, vond voor de kust van Zuid-Holland de Slag bij Ter Heijde plaats tussen de Nederlandse en Engelse vloot tijdens de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog. De Nederlandse marine leed een zware nederlaag, met twintig verloren schepen en de dood van admiraal Maarten Tromp. Deze gebeurtenis vond plaats nabij de duinen, waar toeschouwers, inclusief inwoners van Den Haag, de strijd volgden, mogelijk zelfs gebruikmakend van de trekschuit.

Afb. 18 Willem van de Velde I, slag bij Terheijde, detail van schilderij in Rijksmuseum

Herberg Lands Welvaren

Bij de trekvaart en het paleis hoorde ook een herberg. De herberg "Lands Welvaren" (1660) nabij Huis Honselaarsdijk was oorspronkelijk privébezit maar werd later (1706) verkocht aan de Pruisische koning Frederik I, kleinzoon van Frederik Hendrik en in 1754 werd het eigendom van Anna van Hannover, moeder van prins Willem V, en kreeg het de naam "Het Wapen van Oranje".

Afb. 19 De herberg langs de vaart 2024

De trekvaart ging vervolgens verder richting Naaldwijk en later zelfs naar 's-Gravenzande en Monster. De Nieuwe Vaart loopt langs het paleis en gaat verder het Westland in. Op een gravure is de trekweg afgebeeld naast de weg naar Naaldwijk. Je ziet het jaagpad aan de rechterkant. Het bruggetje heeft aan deze kant een verlaagd rugleuning zodat het touw van de schuit er makkelijk langs kan glijden.

Broekvliet

Op Dijkweg 76 staat nog steeds een fraai pand dat eigendom was van Abraham Douglas, de baljuw van de Westlandse ambachten van de prins van Oranje. In 1789 verkocht hij het aan Andries Reynier Bouschut, samen met een buitenplaats en een boerenwoning, plus 43 morgen land. Bouschut liet het huis verbouwen en bood het in 1790 te koop aan. De

verkoop omvatte ook ongeveer 44 morgen uitstekend weiland, hooiland en akkerland, evenals een charmante buitenplaats, tuin en een nieuwe coupel naast en grenzend aan het huis, allemaal gelegen in de Vlietpolder. De boerderij en de landerijen werden afzonderlijk te koop aangeboden.

Afb. 20 Foto Broekvliet

Patijnenburg

In Naaldwijk lag ook Patijnenburg, voorheen een boerderij, later in 1652 omgevormd tot een buitenplaats met een opvallend geometrisch park, dat uitbreidingen en aankopen van aangrenzende percelen omvatte, zoals te zien is op de Cruquiuskaart. Dit park was een voorbeeld van een kenmerkende formele tuin, met siertuinen inclusief parterres, verhoogde delen van tuinbedden ontworpen en beplant met bloemen en struiken om decoratieve patronen te vormen. De parterres waren omlijnd door paden of lage hagen om de ontwerpen te benadrukken.

De eigenaar van Patijnenburg was Diederik Pauw, een prominent lid van de invloedrijke Amsterdamse familie Pauw. Hij en zijn familie hadden sterke banden met de politieke elite, zoals de familie Oranje-Nassau, en speelden een significante rol in de ontwikkeling van het gebied. Diederik Pauw was een vooraanstaand figuur in de regio, bekleedde diverse functies en was zelfs de rijkste Hagenaar van zijn tijd. Na zijn dood in 1688 erfde zijn zoon Joan Pauw de buitenplaats, die het verder verfraaide en goede relaties onderhield met koning-stadhouder Willem III, die hier dan ook op bezoek kwam. Het landgoed bleef een centrum van sociale en politieke activiteit, waar zelfs de hoogste politieke macht van die tijd, zoals Willem III, werd ontvangen.

Joan Pauw voegde nieuwe elementen toe aan Patijnenburg, zoals een oranjerie met broeikassen, en organiseerde jachtpartijen in het uitgestrekte park, dat werd verfraaid met sierlijke patronen van lage hagen, gazons en vijvers. De aanwezigheid van witte en bonte pauwen in het park was een speelse verwijzing naar de naam van de eigenaar en benadrukte de grandeur van de buitenplaats.

Na Joan's dood in 1708 werd Patijnenburg verkocht aan Simon van Slingelandt, raadpensionaris van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, wat destijds de hoogste politieke functie was. Deze overdracht markeerde het einde van een tijdperk, maar de rijke geschiedenis van Patijnenburg bleef een belangrijk onderdeel van de verbinding van het gebied met de Hofstad en haar politieke en sociale elite.

Rondje Westland

De trekvaart gaat nog verder. Aanmeren kon bij Naaldwijk. Hier zijn nog enkele oude monumenten te vinden, zoals het Oude Raadhuis en het Heilige Geesthofje. Het Oude Raadhuis in Naaldwijk herbergt een waag en vierschaar, met een Hollandse renaissancegevel uit 1688, vernieuwd in opdracht van koning-stadhouder Willem III. Het draagt het motto "Honi soit qui mal y pense", wat eerlijkheid en onbevooroordeelde gedachten benadrukt. Ook zijn er wapens te zien, waaronder die van prins Frederik Hendrik en Willem II. Langs de vaarroute naar 's-Gravenzande ligt de Oranjesluis uit 1676, gefinancierd door Willem III, oorspronkelijk bedoeld als zoetwaterinlaat voor tuinen maar later gebruikt voor afwatering en ook in Monster zijn nog enkele oude monumenten, zoals een molen.

Afb. 21 Foto Raadhuis Naaldwijk

Peenbuikers en Haagvaart

Op maandag en vrijdag voer de trekschuit zo'n twee eeuwenlang naar 's-Gravenzande, Naaldwijk, Poeldijk en Monster vanaf de Prinsegracht. Volgens de almanak van 1843 voeren er dat jaar alleen nog maar marktschuiten op dezelfde dagen, dus op maandag en vrijdag. De boten lagen bij de Loosduinse brug, en de aantekening daarvan moet worden toegeschreven aan de geschiedenis van de Herberg de Vink, over de Loosduinse brug. De tijd van de trekschuit was dan voorbij, maar de hoogtijdagen van deze vaarverbinding namen een spectaculaire wending. In 1881 maakten ruim 12.000 boten gebruik van de Loosduinse Vaart, het absolute hoogtepunt van het gebruik van deze vaart wat betreft aantallen. Bij de tuinders van Loosduinen, de zogenaamde peenbuikers, staat de Loosduinse Vaart bekend als de Haagvaart. De groei van het aantal vaarbewegingen in het midden van de 19e eeuw ging hand in hand met de bloei van het Westland als tuinbouwgebied en legde de basis voor de Greenport van nu. De historische gelaagdheid

van deze vaarverbinding krijgt hiermee een extra dimensie. De Loosduinse Vaart was dus een zeer belangrijke waterweg tussen Den Haag en het Westland in de tijd dat groente en fruit nog per boot werden getransporteerd.

Nieuwe plannen voor herstel

Nieuwe plannen voor het herstel van verbindingen tussen Den Haag en het Westland, zoals de voorgestelde 'Erasmusvaart', zijn gestaakt vanwege kosten, ondanks de voordelen die ze zouden bieden, zoals verbeterde waterafvoer en toeristische mogelijkheden. Echter, een actiegroep in Den Haag pleit voor het heropenen van grachten zoals de Brouwersgracht, wat niet alleen de waterafvoer verbetert, maar ook groene ruimten creëert die de luchtkwaliteit en biodiversiteit bevorderen. Deze initiatieven sluiten aan bij bredere discussies over waterbeheer en klimaatadaptatie in Nederland, en resoneren met de geschiedenis van het gebied, dat van cruciaal belang is voor de Nederlandse economie vanwege zijn agrarische productie en innovatieve benaderingen van landbouw.

De geschiedenis van het gebied wordt levend gehouden door jaarlijkse evenementen zoals het Varend Corso, dat erkend is als immaterieel erfgoed. Het Varend Corso vindt zijn oorsprong in de oude trekvaartroute langs de Haagvaart, die vroeger werd gebruikt door tuinders om hun producten te vervoeren. Dit evenement viert de tradities van de trekvaart en brengt het erfgoed tot leven met kleurrijke schuiten en bloemrijke displays, waardoor mensen jaarlijks kunnen genieten van een feest dat teruggrijpt naar de rijke geschiedenis van de regio. Het is inmiddels immaterieel erfgoed dat op de Werelderfgoedlijst van UNESCO staat.